

eúsav

Ekonomický ústav SAV
Institute of Economic Research SAS

WORKING PAPERS

82

Iveta Pauhofová

**AKTUÁLNE PRÍSTUPY
V SKÚMANÍ PRÍJMOVEJ POLARIZÁCIE
A NEROVNOSTI NA SLOVENSKU**

ISSN 1337-5598 (elektronická verzia)

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTOR

doc. Ing. Iveta Pauhofová, CSc., hosťujúca profesorka

RECENZENTI

prof. Ing. Peter Staněk, CSc.

Dr. h. c. prof. Ing. Milan Šikula, DrSc.

Práca je súčasťou projektu VEGA 2/0026/15 „Príjmová stratifikácia a perspektívy polarizácie slovenskej spoločnosti do roku 2030“.

ABSTRAKT

Aktuálne prístupy v skúmaní príjmovej polarizácie a nerovnosti na Slovensku

Zámerom práce je rozšíriť poznatky v oblasti príjmových nerovností a polarizácie na Slovensku. Dôraz je kladený na charakterizovanie východísk založených na rámci globálnych rizík, na identifikáciu príčin nerovností a polarizácie z pohľadu teoretických a empirických prác domácej a zahraničnej proveniencie a na vysvetlenie rozdielov medzi príjmovou nerovnosťou a polarizáciou. Osobitne je pozornosť orientovaná na základné determinanty vývoja príjmových nerovností a polarizácie (exogénneho a endogénneho charakteru) na úrovni regiónov Slovenska, tiež v rovine potenciálnych dopadov na ekonomiku a spoločnosť.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: príjmová polarizácia, príjmové nerovnosti, determinanty exogénneho a endogénneho charakteru, dlhodobá nezamestnanosť, starnutie populácie, Slovensko

ABSTRACT

The Current Approaches to Examine the Income Inequality and Polarization in Slovakia

The intention of this work is to expand knowledge in the field of income inequality and polarization of the Slovak republic. The focus is on the characterization of assumptions based on the context of global risks, to identify the causes of inequality and polarization in terms of theoretical and empirical work of domestic and foreign origin and to explain the differences between income inequality and polarization. In particular, attention is focused on the development of basic determinants of income inequality and polarization (exogenous and endogenous character) at the level of regions of Slovakia also at the level of potential impact on the economy and society.

KEYWORDS: income polarization, income inequalities, exogenous and endogenous determinants, long-term unemployment, aging population, Slovakia

JEL CLASSIFICATION: O15, E24, J21

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedá autor.

Technické spracovanie: Mária Lacková

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, www.ekonom.sav.sk

KONTAKT: ipauhofova@yahoo.com

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2016

O B S A H

ÚVOD.....	4
1. VÝCHODISKÁ ZALOŽENÉ NA RÁMCI GLOBÁLNYCH RIZÍK.....	6
2. SKÚMANIE PRÍČIN NEROVNOSTÍ A POLARIZÁCIE V TEORETICKÝCH A EMPIRICKÝCH PRÁČACH	9
2.1. Efekty globalizácie a technologické transfery vo väzbe na nerovnosť a polarizáciu.....	9
2.2. Endogénne determinanty nerovnosti a polarizácie v príjmoch.....	10
3. ROZDIELY MEDZI PRÍJMOVOU NEROVNOSŤOU A POLARIZÁCIOU PRÍJMOV	13
3.1. Pojem polarizácia a jej vzťah k nerovnosti.....	13
3.2. Vybrané metodiky merania polarizácie a nerovnosti	16
4. DETERMINANTY VÝVOJA PRÍJMOVÝCH NEROVNOSTÍ A POLARIZÁCIE NA SLOVENSKU, DOPAD NA EKONOMIKU A SPOLOČNOSŤ	18
4.1. Vplyvy exogénneho a endogénneho charakteru na nerovnosti a polarizáciu v empirických prácach.....	18
4.2. Budúci možný vývoj z aspektu pôsobenia exogénnych a endogénnych faktorov na nerovnosti a polarizáciu	20
4.3. Oblasti, do ktorých by malo smerovať skúmanie príjmovej polarizácie a nerovnosti na Slovensku.....	23
LITERATÚRA	27

Úvod

Príjmová a majetková polarizácia nie je fenoménom novodobým, je spoločenským javom vyskytujúcim sa v rôznej forme a intenzite v celej histórii súčasnej civilizácie. V závislosti od vplyvu historicky sa meniacich vonkajších a vnútorných podmienok fungovania systémov prezentoval jej obsah väčšie či menšie sociálne pnutia, pevnosť či krehkosť sociálnych štruktúr.

V novodobých podmienkach registrujeme zrýchľovanie globalizačných procesov a súčasne sa minimálne od 80. rokov 20. storočia zaznamenáva zásadnejší rast nerovností a chudoby i v ekonomicky vyspelých krajinách.

Očakávania obyvateľstva pri príprave na vstup a samotné členstvo Slovenska v Európskej únii boli spojené nielen s opätovným nadobudnutím demokratických hodnôt, ale aj s úspešným priblížením sa k ekonomickým a spoločenským štruktúram západných krajín EÚ, v prvej etape. Následne, v rámci reálneho partnerského koexistovania v únii, sa očakávalo dosiahnutie porovnateľne vysokej životnej úrovne slovenskej populácie. Realie súčasného sveta však dokumentujú, že sa krajiny EÚ ako celok i individuálne stávajú priestorom, v ktorom sú príjmové nerovnosti a chudoba vážnym spoločenským problémom, spájaným z pohľadu ekonomiky predovšetkým s rastúcimi štrukturálnymi problémami a so zložitostami regionálnych trhov práce.

Celková situácia v európskom priestore sa komplikuje tým, že geopolitické procesy vtahujú Európu do diania, v ktorom sa napätosť v systémoch rýchlo stupňuje. V dôsledku prírodných zmien, ktoré globálna spoločnosť môže ovplyvniť iba minimálne, tak rastie množstvo a intenzita planetárnych rizík.

Zámerom tejto práce je prispieť k rozšíreniu poznania v oblasti príjmovej polarizácie a nerovnosti na Slovensku v podobe aktuálnych prístupov v náhľade na problematiku. V centre nášho záujmu je preto skúmanie prístupov k oblasti príjmových nerovností a polarizácie tak z hľadiska poznatkov teoretického a empirického charakteru, ako aj metodík používaných na zisťovanie dynamiky zmien v polarizácii a nerovnosti príjmov. Dotknutá problematika je vnímaná v kontexte širšieho rámca globálnych rizík, definovaných viacerými medzinárodnými inštitúciami a platformami odborníkov. Dôraz sa kladie na význam skúmania exogénnych a endogénnych determinantov vývoja príjmových nerovností a polarizácie na Slovensku z hľadiska dopadov na ekonomiku a spoločnosť. Predpokladáme, že tieto budú mať zásadne diferencovanú podobu na úrovni regiónov vnútri krajiny. Preto by v prístupoch k problematike nemala absentovať regionálna úroveň, ktorá môže významne odrážať tie súvislosti, ktoré najviac reprezentujú reálne disproporcie na regionálnej úrovni a z pohľadu dlhodobého predstavujú ohrozenia v prehĺbení príjmovej polarizácie a náraste nerovnosti. Na základe existujúcich reálií na Slovensku patria k najvážnejším endogénnym determinantom potenciálneho prehlbovania polarizácie nezamestnanosť, predovšetkým nezamestnanosť dlhodobá, a starnutie

populácie. Slovensko sa v ukazovateli dlhodobej nezamestnanosti pohybuje medzi krajinami EÚ na „špici pelotónu“, a diferenciácia miery dlhodobej nezamestnanosti vnútri krajiny je veľmi veľká. Keďže je starnutie v regiónoch tiež značne rozdielne, mal by nás zaujímať problémový profil regiónov, ktorý môže napovedať o budúcom vývoji polarizovania a nerovnosti v príjmoch. Prehlbovanie polarizácie a rast nerovností sú negatívne spoločenské javy, ktorý často vedú k nárastu sociálneho pnutia, k otvoreným konfliktom a nepokojom.

Skúmaním exogénnych a endogénnych vplyvov na príjmovú polarizáciu a nerovnosti sa postupne formuje názor, že dôležitú úlohu pri vzniku štrukturálnych problémov a vývoji dlhodobej nezamestnanosti na Slovensku zohráva výber „cesty“ transformácie po roku 1989, významne ovplyvnený zmenami vo svetovej ekonomike, ktorá prechádzala procesom globalizácie. Tento proces bol spojený s významným nárastom moci nadnárodných spoločností. V ďalšom období zohrávala pri zostrovaní problémov štrukturálneho charakteru kríza odštartovaná v roku 2008. Transformačný scenár v bývalom Československu a následne v samostatnej Slovenskej republike vznikol v prostredí, ktorému dominoval neoliberalizmus, „pretavený“ do tzv. Washingtonského konsenzu. Vzniknuté podmienky sa odrážali tak v príprave Slovenska na vstup do Európskej únie, ktoré zahŕňalo procesy harmonizácie i na inštitucionálnej úrovni, ako aj v príprave na členstvo Slovenska v eurozóne a samotné prijatie meny euro. Je potrebné brať do úvahy, že jednotlivé závažné rozhodnutia v rámci uvedených procesov boli realizované v mimoriadne krátkom časovom období, na jednej strane s dosiahnutím úspechov na makroúrovni, no na druhej strane s vážnym dopadom na úrovni regionálnej, v podobe zvýšenia diferenciácie medzi okresmi v rôznych ukazovateľoch týkajúcich sa trhu práce a životnej úrovne slovenského obyvateľstva. Kríza ďalej rozvinula nedoriešené problémy. Uvedené súvisí napríklad s vývojom miesta pôdohospodárstva v štruktúre ekonomiky, ktoré sa premietlo do zásadného obmedzenia plnenia tak produkčných, ako aj mimoprodukčných funkcií poľnohospodárstva vo vidieckom priestore. Pritom prírodný a geografický profil Slovenska napovedá o významnom potenciáli vidieka, ktorého využitie vytvára široký prorastový rámec pre regionálne trhy práce, vnútroregionálnu a medziregionálnu kooperáciu z pohľadu formovania domáceho dopytu. Redukcia a likvidácia mnohých odborov priemyslu vytvorila v regiónoch nové podmienky a zanechala po sebe nie nevýznamné množstvo nezamestnaných a nezamestnateľných, ktorí zostarli a v súčasnosti sa nachádzajú medzi chudobnými starobnými dôchodcami.

1. VÝCHODISKÁ ZALOŽENÉ NA RÁMCI GLOBÁLNYCH RIZÍK

Úzka previazanosť európskeho ekonomického priestoru s ostatnými regiónmi globalizovaného sveta predpokladá určité akceptovanie svetovo zadefinovaných rizík v ekonomickej, environmentálnej, geopolitickej, sociálnej a technologickej oblasti. Slovensko ako súčasť Európskej únie prijíma v tomto zmysle opatrenia pre adaptačné procesy, ktoré by mali viesť k minimalizácii dopadov pri naplnení rizík, resp. k redukcii rizík. Vyplýva to z úloh a funkcií štátu.

Už v roku 2014 boli medzi desať kľúčových rizík vývoja globalizovaného sveta zaradené tak rôzne prejavy príjmových disparít, ako aj štrukturálna nezamestnanosť (World Economic Forum, 2014).

V roku 2015 sa potvrdil trend starnutia populácie, prehĺbovania polarizácie spoločnosti, rast príjmových nerovností a jedným zo zásadných ekonomických rizík zostala vysoká miera štrukturálnej nezamestnanosti. Vo všeobecnosti sa predpokladá, že ťažisko rizík ekonomického charakteru, ktoré dominovali od roku 2007 do roku 2014, sa bude presúvať na riziká environmentálneho charakteru (predovšetkým v dôsledku klimatických zmien a krízy z nedostatku vody). Celkovo sú sociálne štruktúry označené za „krehké“ nakoľko sú pod tlakom rastúcich sociálno-ekonomických nerovností vnútri krajín i medzi krajinami, ako dôsledok štrukturálnej nezamestnanosti. Predpokladá sa, že slabý ekonomický rast a technologické zmeny budú túto nezamestnanosť v budúcom období udržiavať na vysokej úrovni aj v ekonomicky vyspelých krajinách. Ak sa nerovnosti a nezamestnanosť budú negatívne podieľať na stabilite spoločnosti očakáva sa, že vzniknutá nestabilita bude obratom pôsobiť na prehĺbovanie polarizácie, na ďalší rast nezamestnanosti a na obmedzovanie tvorby bohatstva (World Economic Forum, 2015).

Aj keď v roku 2016 zostáva väčšina vyhlásených ohrození v takmer nezmenenom garde, stredobodom pozornosti sa stáva štvrtá priemyselná revolúcia a rovina otázok čo robiť, aby nástup nových technológií nevyvolal obrovskú nezamestnanosť a nevedol k ďalšiemu rastu nerovností (World Economic Forum, 2016).

Predpokladá sa, že v pätnástich najvýkonnejších ekonomikách príde o prácu za niekoľko blízkych rokov približne 5 miliónov ľudí. Najväčšie dôsledky majú byť viditeľné v raste nezamestnanosti žien, no zároveň sa vytvoria i nové pracovné miesta, ktoré súvisia s realizáciou napr. stratégie Industrie 4.0. Štvrtá priemyselná revolúcia sa oproti predchádzajúcej líši v rýchlosti, rozsahu i sile transformácie celých systémov výroby, distribúcie i spotreby a predpokladá komplexné pochopenie podstaty toho ako technológie menia životy ľudí, zdieľanie pochopenia toho ako zmenia životy i budúcich generácií. Očakáva sa transformácia ekonomického, sociálneho, ekologického i kultúrneho základu spoločnosti. Je otázne či je globálna spoločnosť väčšinou na tieto zmeny pripravená. Pri nasadení nových technológií

totiž nemožno za základný cieľ považovať dosiahnutie inkluzívneho rastu bez toho, aby sa nezohľadňovali existujúce problémy v súvislosti s nezamestnanosťou a rastom nerovnosti medzi krajinami a vnútri krajín, aj tých ekonomicky vyspelých.

Je veľký rozdiel v možnej adaptácii štruktúr napr. západnej Európy, dlhodobo formujúcej svoj ekonomický a sociálny základ a strednej a východnej Európy, ktorá len nedávno transformovala systém sociálno-ekonomický. Existujú veľké rozdiely v tzv. štrukturálnej nezamestnanosti, teda nezamestnanosti dlhodobej. Ak by k ďalšiemu rastu nerovnosti a prehĺbovaniu polarizácie dochádzalo, aký význam a pre koho má zväčšenie masy chudobných pracujúcich a chudobných starobných dôchodcov?

Možnosti ovplyvniť klimatické zmeny sú zo strany svetovej populácie minimálne, zrýchľujú sa tiež a zdravie populácie sa všeobecne zhoršuje. Očakáva sa i prehodnocovanie relatívne vysokého veku dožitia, s ktorým sa do budúcnosti počítalo, a na ktorom „stoja“ mnohé penzijné systémy a koncepcie, uvažujúce o mohutne rastúcej spotrebiteľskej mase strieborných. Aká časť obyvateľstva si však bude môcť dovoliť najnovšie „výdobytky“ vedy a techniky podporujúce predĺženie života? Klimatické zmeny umožňujú prenos rôznych ochorení z južných oblastí na sever do súčasných, ešte stále prevažne miernych podmienok. Ide o rýchle procesy, na ktoré nie je imunitný systém pripravený a spolu s pôsobením ďalších faktorov, ako extrémne horúčavy a extrémne zimy, fyzické systémy kolabujú.

No veľké pnutia v globálnej ekonomike sú pod vplyvom oveľa širšieho spektra faktorov, vrátane geopolitických. Cez ekonomické možno sledovať politiku používania nástrojov v geopolitických mocenských procesoch. V tomto zrkadle treba vidieť i to ako bude ovplyvňovaná budúcnosť Slovenska. EÚ má isté, aj keď rozporuplné, ambície prežiť 21. storočie ako partner USA. Od priamočiareho vzťahu s Ruskom sa niekoľkokrát odklonila, na svoju vlastnú škodu. Jednostranné dohovory Nemecka a Ruska ohľadom Nord Streamu 2 a pozastavenie Turkstreamu zo strany Ruska sa však môže negatívne prejaviť vo vyššej cene a problematickej distribúcii plynu pre slovenské domácnosti, nehovoriac o možnom premietnutí zvýšených cien pre priemyselných výrobcov do cien spotrebných tovarov pre obyvateľstvo. Veľkolepý projekt transatlantickej spolupráce medzi USA a EÚ – TTIP – má veľmi veľa negatív pre radových obyvateľov Európy, najmä pre oblasť zdravia a zdravých potravín, no pozitíva pre transnacionálne korporácie (TNK). V neposlednom rade bude dôsledkom TTIP tiež vážne obmedzovanie funkcií štátu.

Z vyššie uvedeného možno usudzovať, že navzájom podmienené vplyvy vytvárajú do budúcnosti ďalšiu škálu potenciálnych rizík, ktoré v dôsledku kumulácie environmentálnych problémov budú pravdepodobne ekonomické riziká multiplikovať.

Miera dopadov nebude v krajinách EÚ rovnaká, vzhľadom na spomenutý diferencovaný rozsah a hĺbku štrukturálnych problémov jednotlivých ekonomík. Na strane krajín strednej Európy sú štrukturálne problémy poznačené i „obetavým“ prechodom na trhový systém. Pre tieto krajiny, napriek uvedomeniu si vážnosti environmentálnych rizík, bude ťažisko

s veľkou pravdepodobnosťou dlhšiu dobu zostávať v rizikách ekonomického a sociálneho charakteru.

Diferencovanosť uskutočnených štrukturálnych zmien, všeobecne zavŕšených vstupom krajín strednej Európy do EÚ, sa prejavuje v sprievode rozdielnych sociálno-ekonomických problémov medzi krajinami i vnútri týchto krajín. Dotýka sa tak regionálnych príjmových nerovností, polarizácie spoločnosti, ako aj nezamestnanosti. Zvlášť vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti, ktorá indikuje vážne štrukturálne problémy ekonomiky, je príznačná pre Slovensko. Primárne ovplyvňuje prehĺbovanie príjmovej nerovnosti a polarizácie v regiónoch SR.

Pri odpovedi na otázku ako reálne „pracovať“ na obmedzení dopadov globálne definovaných rizík hlavne v ekonomickej a sociálnej oblasti, ktoré sú na úrovni Slovenska viditeľné, je potrebné zaujať kritický postoj k identifikovaniu príčin konkrétnych rizík. V našom prípade sa má na mysli kritická analýza príčin vzniku a prehĺbovania príjmovej polarizácie, nerovností a nezamestnanosti v regiónoch Slovenska (kraje, okresy), skúmanie väzieb a súvislostí polarizovania spoločnosti. Nejde teda o izolované bádanie v naznačených oblastiach, ale o skúmanie súvislostí, ktoré napomáhajú objasniť realitu, v ktorej žijeme.

2. SKÚMANIE PRÍČIN NEROVNOSTÍ A POLARIZÁCIE V TEORETICKÝCH A EMPIRICKÝCH PRÁČACH

Determinanty príjmových nerovností a polarizácie sú podľa OSN (2013) exogénneho a endogénneho charakteru. Medzi exogénne determinanty sa radia globalizácia obchodu, finančná globalizácia a technologické zmeny. Medzi endogénne faktory sú zahrnuté makroekonomické politiky, politika trhu práce, nerovnosť v bohatstve, zdaňovanie, transfery a verejné výdavky. Predpokladáme, že sa uvažuje s úzkou previazanosťou vplyvu uvedených vonkajších i vnútorných determinantov, do ktorej je najmä z pohľadu exogénnej determinácie potrebné zahrnúť i významný vplyv pôsobenia geopolitických faktorov (v súčasnosti sa prejavujú v ekonomickej oblasti najmä v podobe sankcií rôzneho druhu a dosahu).

2.1. Efekty globalizácie a technologické transfery vo väzbe na nerovnosť a polarizáciu

Za jeden z kľúčových determinantov nárastu ekonomických nerovností je v poslednej dekáde považovaná globalizácia. Majú sa na mysli nerovnosti medzi krajinami rozvinutými a rozvojovými a nerovnosti vnútri krajín (Roser a Cuaresma, 2012; 2014). Niektoré výsledky Heckscher-Ohlinovho modelu, ktoré hovorili o pozitívnom vplyve medzinárodného obchodu na pokles nerovnosti v rozvojových krajinách (Harrison et al., 2011) sa ukázali v rozpore s reálnym vývojom v oblasti príjmovej polarizácie v týchto krajinách v neskoršom období. Sme toho názoru, že obchodovanie rozvojových krajín väčšinou s prírodnými zdrojmi (ako ropa, zemný plyn, prvky vzácnych zemín a pod.), ktorými disponujú vlády a úzke skupiny podnikateľov, bolo a je založené na produkcii, ktorú realizuje prevažne nízkokvalifikovaná pracovná sila s nízkymi mzdami. Z obchodu profitujú politické elity a podnikatelia na úkor väčšiny zamestnancov, čo vedie k fixovaniu nerovností, resp. k ich rastu. Aj ďalšie exogénne determinanty nerovností, ako finančná liberalizácia a mobilita kapitálu, neprispeli k redukcii nerovností, naopak, zväčšili ich. Podľa Abraham et al. (2009) finančná liberalizácia a mobilita kapitálu umožnili rozšíriť práva na ochranu kapitálu, čo viedlo k obmedzeniu práv zamestnancov i politických práv všeobecne. Tvrdí sa, že dôsledkom finančnej globalizácie je postupná degradácia pozície a sily odborov. Podľa správy ILO (2008) je priamym dôsledkom takéhoto vývoja pokles podielu miezd na HDP a rast podielu ziskov. Upozorňujeme, že systematické obmedzovanie fungovania odborov nie je z dôvodu historického naplnenia funkcie záštity zamestnancov pred zamestnávateľmi, ako to tvrdia niektorí odborníci na právo. Významné posilňovanie pozícií transnacionálnych korporácií (TNK) práve dokazuje ako sa na národnej úrovni v podstate postupne „vzdáva boj“ v presadzovaní záujmov štátu o občana – zamestnanca v dcérach a vnučkách TNK, pôsobiacich v tej ktorej krajine.

Podľa Stiglitz (2012) neboli efekty globalizácie obchodu na príjmovú a majetkovú nerovnosť až také dramatické ako v prípade liberalizácie kapitálových a finančných trhov. Mobilita tovarov je podľa neho substitúciou za mobilitu ľudí. To znamená, že ak krajina importuje tovary, ktorých výroba je náročná na nízkokvalifikovanú a rutinnú prácu, v domácej krajine sa znižuje dopyt po takýchto pracovníkoch. Vysvetľuje, že ak má nízkokvalifikovaná pracovná sila v domácej krajine zostať konkurencieschopnou, je pre ňu riešením buď akceptovať nižšie mzdy, alebo zvýšiť svoju kvalifikáciu. Aký však bude vývoj v prípade celkového radikálneho poklesu potreby práce v dôsledku intenzívnejšieho aplikovania nových technológií, ktoré budú vyžadovať len menšie počty vysokokvalifikovanej pracovnej sily? Aké vôbec budú možnosti veľkej masy nízkokvalifikovaných zvyšovať svoju kvalifikáciu? Uvedené otvára celý rad otázok, ktoré „stoja“ nad oblasťou konkurencieschopnosti pracovnej sily v tej ktorej krajine a úzko súvisia s nadradením globalizačných procesov, ktoré sú potrebné skupinám elit pre ďalšiu rast ich bohatstva, nad reálne dôsledky v znižovaní životnej úrovne väčšiny populácie sveta.

Je evidentné, že technologické transfery a zmeny sa vplyvom globalizácie stali dynamickejšími. Vytvára sa tak priestor pre rast dopytu po vysoko kvalifikovaných pracovníkoch, ktorých odborná príprava je v krajinách sveta významne diferencovaná. Pomer „síl“ medzi dopytovanou vysokokvalifikovanou pracovnou silou a nízkokvalifikovanou vedie k tomu, že rozdiely v ich mzdách sa začali významnejšie prehlbovať. Globalizácia a technologické zmeny, ako hlavné exogénne faktory narastania nerovností, umožňujú medzinárodný transfer ekonomických nerovností prostredníctvom mobility kapitálu a asymetrického prístupu k vyššiemu vzdelaniu. V súvislosti s modernými technológiami teda vzniká stále vyšší dopyt po vysokokvalifikovaných pracovníkoch a naopak znižuje sa potreba rutinnej a fyzickej práce. Podľa tvrdého konštatovania Stiglitz (2012) technologický pokrok, ktorý je náročný na zručnosti a kvalifikáciu, umožnil zapojenie talentovaných jedincov do pracovného procesu na úkor menej talentovaných, a to aj prostredníctvom princípu „vítaz berie všetko“.

2.2. Endogénne determinanty nerovnosti a polarizácie v príjmoch

V oblasti skúmania endogénnych determinantov zvyšovania príjmových nerovností a polarizácie sa objavujú nové teoretické východiská zamerané na heterogennosť firiem, zhoršovanie pozície a sily odborov pri vyjednávaniach, vyčleňovanie aktivít podnikov a firiem do zahraničia, frikčné a štrukturálne problémy trhu práce a na čiastočné pracovné úväzky.

Fournier a Koske (2012) pomocou kvantilovej regresie na dátach rodinných účtov z 32 krajín OECD skúmali endogénne determinanty pracovných príjmov, ktorými sú podiel verejného sektora na zamestnanosti (čím je podiel vyšší, tým sú nerovnosti v pracovných príjmoch nižšie). Ďalej skúmali nerovnosť vo väzbe na vzdelanie, pracovné skúsenosti, silu odborov a druh pracovnej zmluvy. Vo svojich výsledkoch dospeli k tomu, že popri technologickom pokroku a globalizácii má významný vplyv na vývoj nerovností aj štrukturálna politika, smerovaná

predovšetkým cez politiky vzdelanosti a politiky trhu práce. Potvrdenie významnosti vplyvu štrukturálnej politiky na trh práce aj vo vzťahu k politike vzdelanosti umožňuje zaoberať sa napríklad otázkami: aká je teda príčina pretrvávania dlhodobej nezamestnanosti, jej vysokej miery, nie je jej príčinou práve nevhodná štrukturálna politika? A ak je nevhodná, ktoré sú hlavné determinanty jej neadekvátneho nastavenia?

Viacero štúdií ukázalo, že hlavným endogénnym determinantom príjmových nerovností vo väčšine rozvojových a menej rozvinutých ekonomikách sveta je nezamestnanosť.

Za ekonomicky vyspelé krajiny sa možno stretnúť vo väzbe na nezamestnanosť s vysvetleniami nasledujúceho strohého a všeobecného charakteru: vývoj príjmovej nerovnosti v čase je spravidla proticyklický, t. j. rast nezamestnanosti zhoršuje relatívnu príjmovú pozíciu najnižších príjmových skupín. Aj za vyspelé ekonomiky sa teda potvrdzuje dopad rastu nezamestnanosti na príjmové nerovnosti, keďže sa zhoršuje príjmová pozícia nízkopríjmovej populácie. Možno konštatovať, že rast nezamestnanosti ako takej pôsobí na vývoj nerovností negatívne.

Ak sa bude brať do úvahy nezamestnanosť štrukturálna, ktorá má obecné dlhšie trvanie ako nezamestnanosť frikčná, v krajinách kde možno registrovať veľmi vysoké miery dlhodobej nezamestnanosti bude problém príjmových nerovností hlbší a nízkopríjmové skupiny obyvateľstva budú fixované dlhšie obdobie, resp. ich príjmová disponibilita sa bude ťažko a dlho meniť. Príkladom môže byť Slovensko a jeho regióny (problémové okresy), ktoré po zložitej transformácii ekonomiky zasiahla hospodárska a finančná kríza. V regiónoch sú zaznamenané vysoké miery dlhodobej nezamestnanosti, ktoré dokazujú hlboké štrukturálne problémy (nevyrovnanie sa so zánikom viacerých odborov hospodárskej činnosti, rozpad poľnohospodárskych podnikov a prepád produkcie, desocializácia a exodus mladej populácie) (Pauhofová, 2015; Stehlíková – Pauhofová, 2015).

Ešte v predkrízovom období Mocan (1999) dekompozíciou nezamestnanosti na cyklickú a štrukturálnu zložku na dátach za USA odhalil, že s nárastom štrukturálnej nezamestnanosti narastá aj podiel najvyšších príjmových skupín na celkových príjmoch a klesá podiel spodných 60 % populácie. Potvrdil, že rast štrukturálnej nezamestnanosti má určujúci vplyv na nárast príjmových nerovností.

Skúmaním determinantov príjmovej polarizácie na súbore 300 000 domácností v 26 krajinách EÚ¹ za obdobie 2003 – 2009 dospel Holzner (2012) k záveru, že s nižšou úrovňou polarizácie pozitívne koreluje vyššie progresívne zdanenie práce a do určitej miery tiež zdanenie kapitálu. K nižšej miere polarizácie podľa výsledkov autora prispeli tiež verejné výdavky na sociálnu ochranu a vzdelanie, nižšia nezamestnanosť, väčšia otvorenosť krajiny z pohľadu obchodu a najmä silná priemyselná základňa. Najviac polarizovaná spoločnosť z pohľadu príjmu sa ukázala byť v krajinách južnej Európy, v baltských krajinách a na Britských ostrovoch. Treba poznamenať, že podmienky v skúmanom období boli v porovnaní so súčasnými

¹ Bez Nemecka. Autor vychádzal z databázy EU SILC. Slovensko sa v tom období nachádzalo na 6. mieste z 26 krajín, ako menej polarizovaná krajina (vzorku reprezentovalo len 17 112 domácností).

podstatne lepšie, nakoľko ešte nezahŕňali prvotné dôsledky nástupu finančnej a hospodárskej krízy, ktorá bola symptomatická rastom nezamestnanosti a zásadným obmedzením verejných výdavkov.

V súčasnosti sa možno stretnúť s viacerými štúdiami, ktoré prehľbovanie polarizácie v globálnej spoločnosti berú ako reálny fakt a skúmajú jej súvislosť s ďalšími sociálnymi a ekonomickými javmi, akými je napríklad terorizmus. Esteban a Schneider (2008) vo svojej práci dokazujú hypotézu, že prehľbujúca sa polarizácia zvyšuje riziko konfliktu, vrátane ozbrojeného násillia. Zaujímali sa tiež o to, ako polarizovanie indukuje rôzne anomálie v spoločnosti, akými sú napríklad zrútenie sociálneho a politického systému, politická nestabilita, štrajky a ďalšie nenásilné formy, kedy sa jedna skupina snaží vytvárať tlak na inú, konkurenčnú skupinu. Domnievajú sa, že v polarizovanej spoločnosti ochabuje záujem a znižuje sa ochota človeka podieľať sa na riešení vecí vo verejnom záujme.

V slovenských podmienkach boli vypracované viaceré parciálne analýzy, ktoré smerovali do oblasti nerovnosti a polarizácie v mzdách a príjmoch, komparácií nerovností a chudoby na úrovni krajín EÚ i medzi regiónmi Slovenska, tiež do oblasti nezamestnanosti i na regionálnej báze a oblasti problémov trhu práce z pohľadu kvalifikácie pracovnej sily v predkrízovom období, aj po roku 2008. Neobsiahli však koncepčne širší rámec súvislosti príčin vývoja nerovností a polarizácie v príjmoch na báze komplexného prístupu skúmaním vplyvu exogénnych a endogénnych faktorov súčasne, ako aj aspektov ich vzájomnej podmienenosti. Nejde teda iba o potrebu skúmania dynamiky vývoja nerovností a polarizácie v príjmoch, ale predovšetkým ide o nevyhnutnosť skúmania súvislostí tohto vývoja.

3. ROZDIELY MEDZI PRÍJMOVOU NEROVNOSŤOU A POLARIZÁCIOU PRÍJMOV

Parciálne analýzy, ktoré sa dotýkajú oblasti príjmovej nerovnosti v ekonomike pracujúc so zúženým pohľadom na spoločenské procesy, ktoré zahŕňajú širší rozmer, ako napríklad polarizácia, kde sa uvažuje napríklad v rovine existujúcich, či miznúcich tried, vrstiev (bohatšej, strednej a nízkopríjmovej – chudobnej). Napriek tomu má tak problematika nerovnosti, ako aj polarizácie „blízko“ k odpovediam na otázky stratifikácie (rozvrstvenia) príjmov v spoločnosti.

Vo všeobecných interpretáciách vývoja sociálnych javov v ekonomike a spoločnosti sa často používajú, niekedy zamieňajú, termíny ako nerovnosť a polarizácia. Najmä pri charakterizovaní dynamiky vývoja rozloženia príjmov, alebo majetku na medzinárodnej, národnej resp. regionálnej úrovni, či pri zisťovaniach ako sa mení zastúpenie sociálnych skupín v spoločnosti (aktuálne tzv. stredná trieda) sa možno stretnúť s používaním týchto odlišných pojmov, ktoré sú však vzájomne prepojené. Na rozdiel od nerovnosti predstavuje polarizácia teoretický koncept, ktorý je relatívne menej preskúmaný, tzn. že v literatúre je polarizácii venovaná oveľa menšia pozornosť ako konceptom nerovnosti.

3.1. Pojem polarizácia a jej vzťah k nerovnosti

Podľa Duclosa a kol. (2004) pod pojmom polarizácia možno všeobecne chápať odcudzenie sa subjektov jednotlivým sociálno-ekonomickým skupinám (počas určitého časového úseku). Je založené na identifikovaní sa jednotlivcov s vlastnou sociálno-ekonomickou skupinou. Možno to interpretovať i tak, že polarizácia spočíva v odcudzení medzi skupinami s rôznymi atribútmi a v identifikovaní sa jednotlivcov v rámci skupiny s podobnými atribútmi. Z tohto by mohlo vyplývať, že nerovnosť je jedným z aspektov polarizácie, no nemožno to tvrdiť vo všetkých prípadoch. Existujú však niektoré evidentné vplyvy a na základe nich zmeny, ktoré sa prejavujú tak vo zvýšení nerovnosti, ako aj v prehĺbení polarizácie. Ak sa berú do úvahy dve sociálno-ekonomické skupiny, ktoré sa od seba z hľadiska príjmových charakteristík vzdiaľujú je pravdepodobné, že sa zvyšuje nerovnosť aj polarizácia. Takéto procesy sú evidentné v dnešnej globalizovanej spoločnosti, kde sa znižuje počet jedincov identifikujúcich sa so skupinou bohatých a rastie počet jedincov identifikujúcich sa so skupinou nízkopríjmových. Spoločnosť sa polarizuje. Avšak znižovanie nerovností v rámci dvoch príjmovovo diferencovaných skupín by s najväčšou pravdepodobnosťou viedlo k dvom lepšie definovaným príjmovým skupinám, pričom príjmová nerovnosť v celej populácii by klesla a polarizácia by naopak mohla narásť. Tento prípad nie je charakteristický pre vývoj dnešnej spoločnosti, spoločnosť sa nielen polarizuje, ale rastú i nerovnosti v rámci jednotlivých skupín (v krajine, či medzi skupinami krajín).

Esteban a Ray (1994) pod polarizáciou chápu tendenciu zoskupovania sa populácie do klastrov, resp. skupín. Príslušníci každého klastra majú veľmi podobné atribúty (príjem, mzdy), pričom rôzne klastre majú rozdielne atribúty. Podľa autorov musia byť pri zisťovaní polarizácie naplnené tri technické podmienky.

1. Hodnotia sa rozdiely medzi skupinami, teda príspevok individuálnych jedincov na meranie polarizácie by mal byť zanedbateľný.
2. Pri dvoch skupinách a za viac skupín bude polarizácia narastať ak sa nerovnosť vo vnútri skupín znižuje.
3. Polarizácia bude rásť, keď sa zväčší vzdialenosť medzi skupinami.

Z uvedeného vyplýva, že zásadný rozdiel medzi nerovnosťou a polarizáciou spočíva predovšetkým v bode 2. Tento bod predstavuje porušenie pri všetkých štandardných meraniach nerovností, ktoré sú konzistentné s usporiadaním Lorenzovej krivky. Pojmy polarizácia a nerovnosť teda nemožno zamieňať.

Autori poukazujú na to, že polarizovaná spoločnosť môže vykazovať nízke miery nerovnosti, tiež že početnosť populácie v každom klastri má vplyv na váhu (čo štandardné merania nerovnosti ignorujú). Z toho vyplýva, že existuje celá škála ekonomických a sociálnych javov, pre ktoré môže byť znalosť stupňa polarizácie názornejšia ako miera nerovnosti. Autori poskytujú príklady polarizácie pri distribúcii príjmov, bohatstva, segmentácii trhu práce, konceptoch duálnej ekonomiky v rozvojových krajinách a pod.²

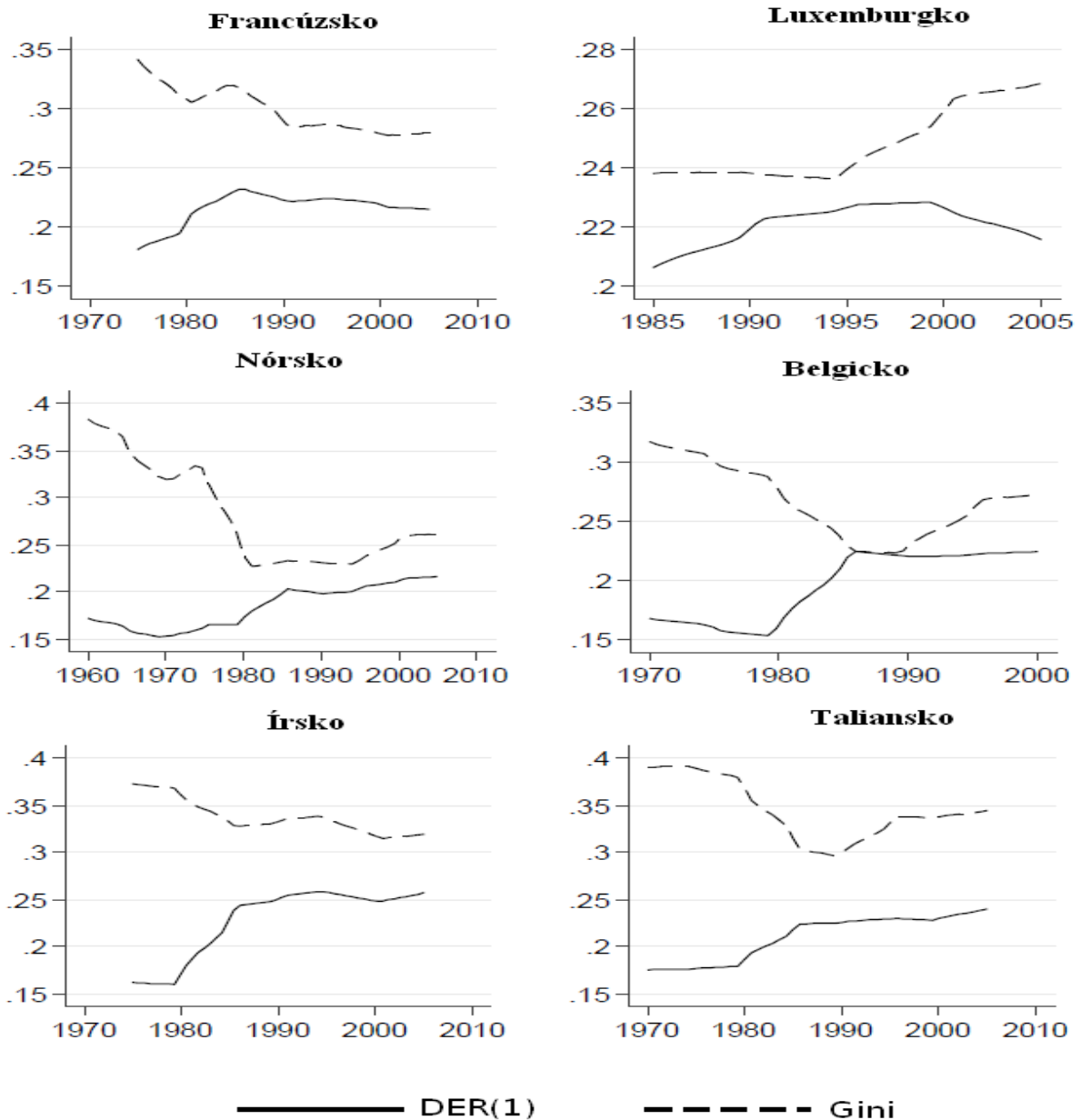
Brzezinski (2013), ktorý sa zaoberal rozdielmi v trendoch nerovnosti v príjmoch (meranej Giniho koeficientom) a príjmovej polarizácie (meranou koeficientom DER) za vybrané krajiny, dospel k rôznym záverom. V prvom prípade zistil, že trendy v príjmovej nerovnosti a polarizácie sú podstatne odlišné, v niektorých obdobiach protichodné. Pozoroval vzťah medzi meraním polarizácie ($DER(\alpha)$ indexy, Wolfsonov index) a nerovnosťou (Giniho koeficient). Čím nižšia bola váha pre veľkosť skupín α , tým sa $DER(\alpha)$ index viac podobá Giniho koeficientu, ktorý neprisuduje veľkosti príjmových klastrov žiadnu váhu – pri $(\alpha) = 0$ sa DER index rovná Giniho koeficientu. Výsledky rozdielnych trendov vývoja polarizácie a nerovnosti za vybrané krajiny ilustruje nasledujúci obrázok.

---

² Príklad rozdielov medzi nerovnosťou a polarizáciou: Existujú dve rovnako početné populácie s rovnakým celkovým príjmom (A a B). Príjem je v každej z nich rozdielne distribuovaný. Populácia A je rovnako distribuovaná medzi 10 príjmových intervalov rozmiestnených rovnomerne od seba s príjmom v hodnotách 1,2, ... 10. Populácia B je distribuovaná iba do dvoch rovnako početných skupín s príjmom 3 a 8. Ide o rozdelenie populácie B výsostne do skupiny bohatých a do skupiny chudobných, bez existencie strednej triedy. U populácie B je odcudzenie medzi skupinami väčšie. Podľa Duclosa a kol. (2004) by sa teda mohlo argumentovať, že je v porovnaní s populáciou A, ktorá je rovnomerne rozdelená do viacerých príjmových skupín s menšími rozdielmi medzi nimi, je populácia B viac polarizovaná. Pri pohľade na nerovnosť meranú Giniho koeficientom, za populáciu A koeficient nadobúda hodnotu 0,30 a za populáciu B 0,23. Nerovnosť je teda nižšia pri populácii B. Ak sa v populácii B z nejakých príčin zvýši vzdialenosť medzi dvoma klastrami, zvýši sa rozdiel medzi bohatými a chudobnými, spoločnosť sa viac polarizuje a zároveň rastie aj nerovnosť. Z hľadiska príjmu sú obidve skupiny homogénne, ale príjmový rozdiel medzi nimi sa zvýšil. Polarizácia a nerovnosť teda nemusia byť protichodnými javmi.

Obrázok 3.1

Rozdiely medzi Giniho koeficientom nerovnosti a DER(1) indexom polarizácie v príjmoch za vybrané krajiny

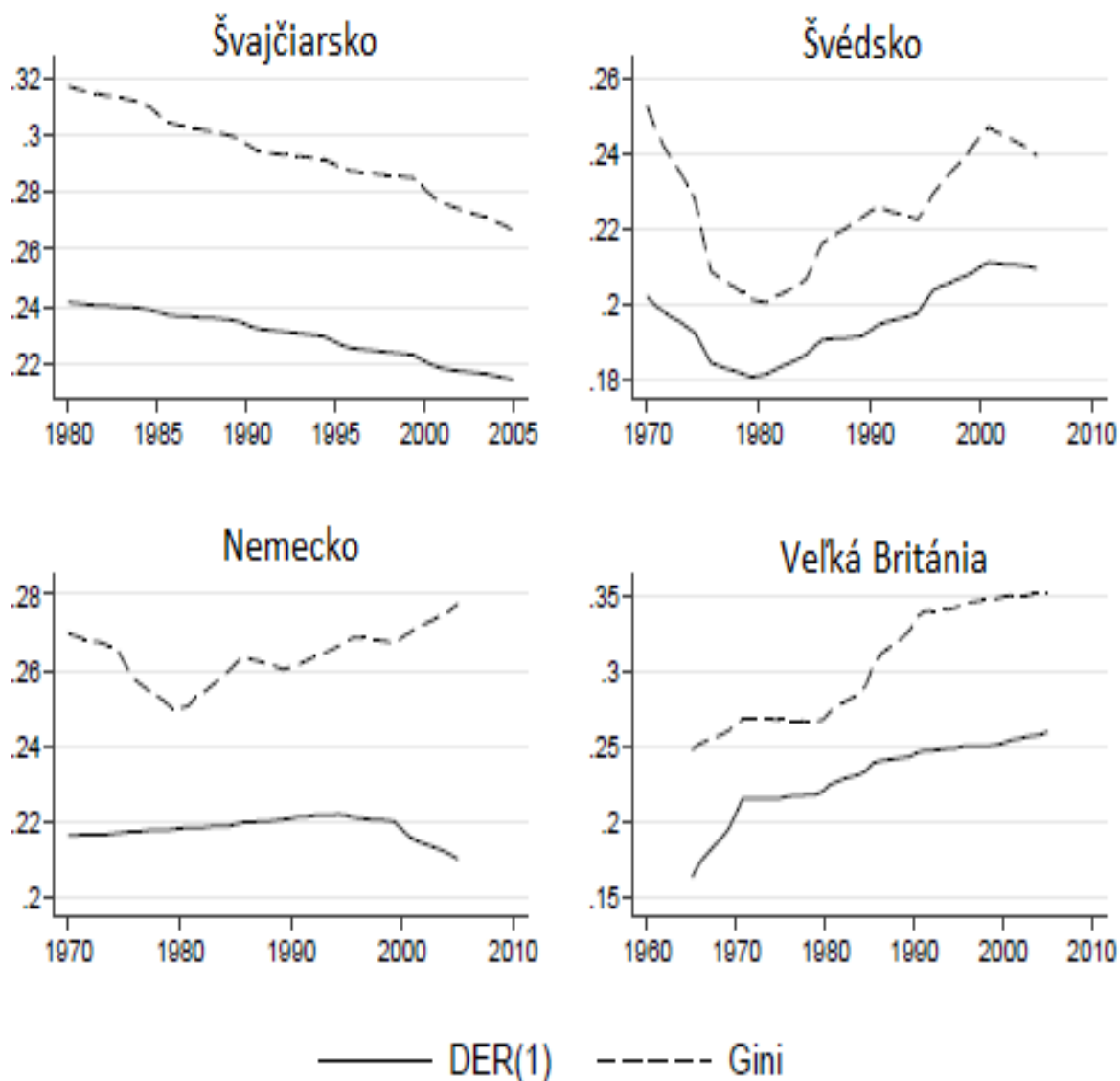

Prameň: Brzezinski (2013).

Za niektoré krajiny však Brzezinski (2013) dokumentuje podobnosť trendov vo vývoji nerovnosti a polarizácie v príjmoch, čo dokladá nasledujúci obrázok.

Obrázok 3.2

Podobnosti medzi Giniho koeficientom nerovnosti a DER(1) indexom polarizácie v príjmoch za vybrané krajiny

Prameň: Brzezinski (2013).

3.2. Vybrané metodiky merania polarizácie a nerovnosti

Z hľadiska pochopenia pojmov nerovnosť a polarizácia a rozdielov medzi nimi nie je možné obísť metodiky ich merania. Existuje široká škála ukazovateľov nerovnosti a polarizácie. Popri najčastejšie používanom ukazovateli nerovnosti – Giniho koeficiente – sa využívajú ukazovatele polarizácie – DER indexy polarizácie a Wolfsonov index bipolarizácie.

Štandardné indexy nerovnosti kladú dôraz na odchýlku od globálneho priemeru, ignorujú zhlukovanie v okolí lokálnych priemerov. Giniho koeficient je definovaný ako pomer plochy medzi Lorenzovou krivkou a diagonálou ku celkovej ploche pod diagonálou.³

Pri príjmovej polarizácii sa možno stretnúť s dvoma základnými prístupmi k meraniu. Prvý zahŕňa ľubovoľný počet pólov (Esteban a Ray, 1991; 1994; 1999). Podľa druhého spôsobu je polarizácia procesom, kedy sa distribúcia stáva bipolárnou (Wolfson, 1994; Wang a Tsui, 2000). Wolfsonov index je odvodený z Lorenzovej krivky. Vymedzuje polarizáciu medzi dve skupiny – nad a pod úrovňou mediánu.⁴ Duclos a kol. (2004) odvodili vzťah pre meranie polarizácie vytvorením súboru axiém. Polarizácia vychádza z tzv. rámca „identifikácia – odcudzenie“, resp. z toho, že jednotlivec sa identifikuje alebo stotožňuje so skupinou, ktorej je na základe podobných atribútov súčasťou a naopak, odcudzuje sa skupine, ktorá je od neho na základe rôznych atribútov vzdialená. Identifikácia je rastúcou funkciou počtu jednotlivcov v danej skupine. Pre jednotlivca platí, že čím väčší počet ľudí má rovnaký príjem ako on, tým viac sa s touto skupinou identifikuje. Odcudzenie zasa charakterizuje rozpor spôsobený v rozdieloch príjmov medzi skupinami. Jednotlivec sa cíti odcudzený ostatným tým viac, čím je príjmový rozdiel väčší.⁵

Vo vzťahu k celkovému pohľadu na aktuálne východiská skúmania príjmových nerovností a polarizácie na Slovensku predstavujú uvedené metodiky naplnenie ilustračného rámca bádania. V závislosti od potrieb skúmania dynamiky zmien v nerovnostiach a polarizácii na úrovni regiónov Slovenska bude potrebné vytvoriť základ pre modelovanie súvislostí a perspektívy príjmovej polarizácie vo väzbe na zmeny v štruktúre hospodárskej činnosti.

---

³ Môžeme ho zapísať ako: $G = \frac{1}{\mu} \sum_{i=1}^K \sum_{j=1}^K f(y_i) f(y_j) |y_i - y_j|$, kde μ je aritmetický priemer celej vzorky, y_i a y_j sú príjmy každej skupiny, a $f(y_i)$ a $f(y_j)$ sú podiely populácie i , resp. j .

⁴ $W = \frac{2\mu}{m} + \left[\frac{\mu_H - \mu_L}{\mu} - G \right]$, kde m je medián príjmu a μ , μ_H , μ_L sú aritmetické priemery príjmu celkovej populácie, populácie s príjmom nad a pod hodnotou mediánu. G je Giniho koeficient. Wolfsonov index nadobúda, podobne ako Giniho koeficient, hodnoty od 0 do 1. Pričom 1 predstavuje maximálnu polarizáciu, kedy polovica populácie má nulový príjem a druhá dvojnásobok priemeru.

⁵ Vzťah pre meranie polarizácie možno zapísať nasledovne:

$DER(\alpha) = \frac{1}{2\mu^{1-\alpha}} \iint f(x)^{1+\alpha} f(y) |x - y| dy dx$, kde $f(x)$ a $f(y)$ sú funkcie hustoty príslušného rozdelenia, μ je priemerný príjem a α je parameter vyjadrujúci váhu prisudzovanú faktoru identifikácie. Podľa súboru axiém z Duclos a kol. (2004) platí: $0,25 \leq \alpha \leq 1,0$. Čím väčšia hodnota je tomuto parametru prisudzovaná, tým viac sa odlišuje od Giniho koeficientu, pričom ak je parameter α rovný 0, tak sa DER index rovná Giniho koeficientu, ktorý by pre funkcie hustoty mal tvar:

$G = \frac{1}{2\mu} \iint f(x) f(y) |x - y| dy dx$.

4. DETERMINANTY VÝVOJA PRÍJMOVÝCH NEROVNOSTÍ A POLARIZÁCIE NA SLOVENSKU, DOPAD NA EKONOMIKU A SPOLOČNOSŤ

Tradičný pohľad len cez úzke poňatie teoretických konceptov vývoja ekonomiky a spoločnosti, bez kritického zhodnotenia jednotlivých vývojových procesov a vplyvov, neumožní uspokojivé zodpovedanie otázok súvisiacich s polarizáciou spoločnosti a s vývojom príjmových nerovností na Slovensku. Ambíciou je tento kritický pohľad v zodpovedajúcej miere použiť, a tak obnažiť príčiny súčasného stavu v oblasti príjmových nerovností a polarizácie až na regionálnu úroveň SR.

4.1. Vplyvy exogénneho a endogénneho charakteru na nerovnosti a polarizáciu v empirických prácach

Pri skúmaní súvislostí vývoja príjmových nerovností a polarizácie na Slovensku zohľadňujeme:

- exogénne vplyvy,
- endogénne determinanty,
- špecifiká objektívneho vývoja ekonomiky SR po roku 1989, ktoré v sebe obsahli tlak exogénnych faktorov na následné prejavy endogénnych determinantov nerovnosti a polarizácie v regiónoch SR.

Vplyvy exogénneho charakteru na vývoj príjmovej nerovnosti a polarizácie, ako globalizácia obchodu, finančná globalizácia a technologické zmeny, sa v podmienkach Slovenska prejavujú prostredníctvom procesov, do ktorých sa ekonomika zapájala pri príprave na vstup do EÚ a ktorých je súčasťou už ako člen EÚ a eurozóny. Charakteristiky týchto procesov a konkrétne analytické výsledky sú sústredené napríklad v prácach Šikulu a kol. (2003), Okáliho a kol. (2004), Outratu a kol. (2006), Staněka (2010) a Morvaya (2015). Komponentmi zmeny systému, transformácie ekonomiky, bola v počiatočnej fáze cenová liberalizácia a privatizácia, nasledovaná decentralizáciou a dereguláciou. Kritiku transformačného scenára a charakteristiku pozície Československa na počiatku transformácie ponúka vo svojej publikácii Švihlíková (2015). Slovensko pri počiatočných nerovnováhach v procese transformácie vykazovalo rast príjmových nerovností a chudoby v porovnaní s vývojom za krajiny EÚ, čo je doložené napríklad v prácach a príspevkoch Morvaya a kol. (2005) a Schmögnerovej (2010). Prechod od minimálnych príjmových nerovností a nepolarizovanej spoločnosti (unifikácia príjmov pred rokom 1989) k nárastu príjmových nerovností, polarizácie a chudoby (Želinský, 2014; Kasanický, 2009) bol rýchly a radikálny. Pri reštrukturalizácii ekonomiky zanikol nezanedbateľný počet odborov priemyselnej výroby, čo sa premietlo v zásadnej redukcii pracovných miest s významným diferencovaným dopadom v regiónoch SR (Kováčová, 1985;

Mládek, 1995; Bezák, 2001; Lauko – Gurňák – Križan, 2009). Jednotlivé politiky majú smerovať ekonomiku a spoločnosť na cestu konvergenzie k štruktúram v tradičných členských krajinách EÚ, čo sa na makroekonomickej úrovni darilo a darí ako vyplýva z publikácií Šikulovej (2006), Inštitútu finančnej politiky (2006), Lalinského (2012), Šikulovej a kol. (2014) a Okáliho (2015). Exogénne vplyvy nadobudli na svojej „sile“ nástupom krízy v roku 2008. Táto sa v podmienkach Slovenska premietla v diferencovanom pôsobení vnútorných determinantov príjmových nerovností a polarizácie na regionálnej úrovni (Pauhofová – Želinský, 2015; Martinák – Pauhofová, 2014), rastom nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti (Stehlíková – Pauhofová, 2015) a v celkovom poklese hrubého bohatstva domácností a raste ich zadĺženia (NBS 2015).⁶ Aj keď Slovensko ako krajina konverguje k EÚ, regionálna divergencia zostáva naďalej jednou z kľúčových výziev pre hospodársku politiku Slovenska (Workie Tiruneh, 2015).

Z pohľadu nastavenia a riadenia spoločnosti v kontexte vývoja po roku 1989 možno krátko otvoriť niektoré otázky týkajúce sa prerozdeľovacích procesov, ktoré s príjmovou polarizáciou a nerovnosťami úzko súvisia. Ide v prípade Slovenska o spravodlivý a rovnocenný podiel na rozhodovaní pri tvorbe a rozdeľovaní spoločenských hodnôt? Alebo na riadení spoločnosti a prerozdeľovaní spoločenských hodnôt profituje iba úzka skupina obyvateľstva? Politické a finančné elity? Nejde o to bezprostredne na tieto otázky odpovedať, ale vytvoriť istú nástupnú platformu pre úvahy aj keď predpokladáme, že v prvom momente to vyvolá retrospektívnych duchov z minulého, socialistického, zriadenia. Možno vychádzať z toho, že vlastníci kapitálu rozhodujú nielen o svojich príjmoch, ale aj o mzdách zamestnancov, pričom platí vzťah nepriamej úmery – čím menej z vytvorených hodnôt ide zamestnancom, tým viac ide vlastníkom kapitálu. Tento mechanizmus je podporovaný a obhajovaný rôznymi ekonomickými teóriami a spoločenskými ideológiami, ako napríklad neoliberalizmus či konzervativizmus a je „úlohou“ predovšetkým prominentnej časti intelektuálnej triedy spoločnosti tieto ideológie obhajovať a pomáhať presadzovať. Okrem ideologických nástrojov je na obranu záujmov vlastníkov kapitálu používané i násilie, ktorého forma a intenzita je premenlivá v závislosti od spoločenského prostredia, ktoré nie je v čase a priestore stabilné. Tento spoločenský konflikt sa niekedy označuje ako triedna vojna, keďže ide o boj medzi dvomi odlišnými spoločenskými triedami s nejednakými právami. Je to o to markantnejšie ak stredná trieda nie je stabilizovaná, naopak, stráca sa. Možno hovoriť, že ide o zákonmi nainštalovaný potenciál spoločenského konfliktu.

---

⁶ V rozdelení hrubého bohatstva (vlastníctva reálnych a finančných aktív) sa zvýšila koncentrácia vlastníctva v najvyššom kvintile, keď 20 % domácností vlastní 54 % finančných aktív (v HFCS1 to bolo len 48 %), vo všetkých ostatných častiach rozdelenia vlastníctvo finančných aktív pokleslo. Vrchných 20 % domácností vlastní vyše 50 % celkového čistého bohatstva spoločnosti a spodných 40 % vlastní iba niečo vyše 10 %. Výrazný pokles nastal v miere vlastníctva hlavného bývania z úrovne 90 % domácností v HFCS1 na 85 % domácností v HFCS2 (t. j. za 4 roky). Najväčší výskyt dlhu je v domácnostiach s referenčnou osobou vo veku 35 – 44 rokov.

4.2. Budúci možný vývoj z aspektu pôsobenia exogénnych a endogénnych faktorov na nerovnosti a polarizáciu

Z pohľadu budúcnosti predpokladáme pôsobenie exogénnych a endogénnych determinantov v smere rastu nerovností a prehĺbovania polarizácie v slovenských podmienkach v štyroch líniách:

- zrýchlenie starnutia s prejavom napätosti v sociálnych a penzijných fondoch, riziko možnosti nízkej medzigeneračnej solidarity;
- problémy rastu konečnej spotreby domácností a jej štruktúry, vyplývajúce z nízkej úrovne príjmov obyvateľstva, z rastu zadlženosti domácností, zo znižovania koncentrácie hrubého bohatstva v nízkopríjmových domácnostiach;
- rast vplyvu aplikovania nových technológií s dopadom na celkovú potrebu práce, charakteristickú zvýšeným dopytom po vysokokvalifikovanej pracovnej sile a radikálnym poklesom dopytu po pracovnej sile nízkokvalifikovanej (zrejme dlhodobý časový horizont);
- rastúci potenciál konfliktu v európskom civilizačnom modeli v dôsledku uplatňovania konceptu multikulturalizmu, s následkami v redukcii sociálneho štátu, pnutím na regionálnych trhoch práce a zmenami v štruktúre a veľkosti spotreby domácností.

Rámec globálnych rizík udáva starnutie ako jeden z kľúčových problémov (World Economic Forum, 2015). V tradičných krajinách EÚ bol proces starnutia a jeho zrýchlenie zreteľnejší skôr ako na Slovensku, kde bude vrcholiť v priebehu nasledujúcich 10 – 15 rokov (Šprocha a kol., 2013). Na jednej strane sa starnutie v Európskej únii považuje za výzvu v oblasti realizovania prorastových faktorov v ekonomike, ktorá vychádza z rastúceho počtu starších ľudí, a teda ide o významne sa zväčšujúci segment spotreby. Reakciou na to má byť motivovanie podnikov a firiem zameraných na saturovanie špecifickej štruktúry tovarov a služieb pre starších ľudí (Páleník a kol., 2012; Páleník a kol., 2014; Páleník a kol., 2015). Na druhej strane nie všetky krajiny v EÚ sú pre realizovanie tzv. koncepcie striebornej ekonomiky „dobře vybavené“ z hľadiska vývoja potenciálnych disponibilných príjmov starších ľudí, aj keď ich počet v tejto vekovej skupine rastie (Pauhofová – Páleník, 2013). Navyše, v krajinách s nízkym a v budúcnosti s klesajúcim potenciálnym dopytom na strane starších (nízke starobné dôchodky) je predpoklad tiež napätosti sociálnych a penzijných systémov z pohľadu fiškálnej udržateľnosti. Problematika fiškálnej udržateľnosti je skúmaná napríklad v príspevku Siváka, Ochotnického a Čambalovej (2011). Na Slovensku nižší počet ľudí v produktívnom veku a nárast počtu ľudí v dôchodkovom veku spôsobí, že štát bude musieť okrem penzijných systémov financovať zvýšené výdavky na zdravotníctvo a dlhodobú starostlivosť. Predpokladá sa, že výdavky na dlhodobú starostlivosť o starších ľudí (ktorí nie sú chorí) narastú do roku 2064 dvojnásobne a permanentný rast výdavkov v zdravotníctve bude najväčšou váhou prispievať k deficitu verejných financií. Ukazovatele dlhodobej udržateľnosti verejných financií indikujú nevyhnutnosť presunu fiškálneho bremena na budúce generácie (t. j.

každé narodené dieťa budúcej generácie zaplatí do rozpočtu verejnej správy viac ako z nej bude počas svojho života čerpať, u detí dnešnej generácie to tak nie je) (Kancelária rady pre rozpočtovú zodpovednosť, 2015).

Početnosť štúdií zaoberajúcich sa vplyvom technológií na európsky trh práce v poslednom období rastie. Dôvodom je predovšetkým vývoj na regionálnych trhoch práce v EÚ, ktorý nemožno považovať za optimálny. Hospodárska kríza síce spôsobila vážne problémy v ekonomikách, ale v plnej miere „nestojí“ za trendom dlhodobu klesajúcej zamestnanosti. V tejto súvislosti je stagnácia reálnych miezd vzťahnutých na životné náklady ešte vypuklejšim problémom, keď si uvedomíme, že v Nemecku, vo Veľkej Británii či v USA sa reálne mzdy, napriek signifikantnému posunu v aplikovaní nových technológií, takmer „nepohli“. Dôvodom je s veľkou pravdepodobnosťou skutočnosť, že pracovná sila je nahradzovaná kapitálom v podobe automatizovaných systémov takým spôsobom, aby vlastníci kapitálu získavali čoraz väčší podiel na celkových príjmoch, a to na úkor miezd zamestnancov.

Pri existujúcej polarizácii, kedy je kapitál koncentrovaný „v rukách“ zužujúcej sa skupiny ľudí, príjmové nerovnosti rastú v dôsledku tak stagnovania miezd, ako aj straty zamestnania. Obmedzené disponibilné príjmy obyvateľstva následne nevytvárajú dostatočný manévrovací priestor pre spotrebu. Napriek priaznivému vývoju inflácie, kedy nerastú spotrebiteľské ceny tovarov a služieb zásadným spôsobom, sú domácnosti nútené zadlžovať sa, aby saturovali svoje životné potreby. Pritom rozdiely v saturácii potrieb sa odrážajú tak s ohľadom na veľkosť príjmu ako aj na vek, takže aj v tejto oblasti je možné očakávať významný vplyv starnutia. Boli vykonané viaceré analýzy, ktorých výsledky dokumentujú, že v proporciách štruktúry spotreby medzi staršími ľuďmi a generáciou do 49 rokov na Slovensku sa tieto nepodobajú proporciám v štruktúre spotreby v tradičných členských krajinách EÚ. Príčinou týchto rozdielov je predovšetkým významne nižšia úroveň disponibilných príjmov u oboch skúmaných vekových skupín obyvateľstva na Slovensku (Dováľová – Pauhofová, 2013). K takýmto zisteniam sa dospelo po 12 rokoch konvergovania k štruktúram vo vyspelých trhovách ekonomikách. Príjmové nerovnosti sú síce na Slovensku relatívne nižšie ako v tradičných krajinách EÚ, sú však významne diferencované vnútri krajiny.

Zavádzanie nových technológií na Slovensku pravdepodobne narazí na problémy trhu práce, kde sa zvýšený dopyt prejavuje v rastúcom vnímaní nedostatku vhodnej pracovnej sily. Podľa štatistík ÚPSVR začína byť situácia pomerne napätá v prípade montérov a operátorov strojov a zariadení. Zamestnávateľia s voľnými miestami tohto typu už čelia sťaženému výberu spomedzi aktuálnych uchádzačov. V prípade zamestnaní v obchode a službách či u remeselníkov je situácia dobrá a pomerne vysokú rezervu tvorí pomocná a nekvalifikovaná pracovná sila (NBS, 2015; Košta a kol., 2014). Zdá sa, že ponuka pracovných síl reprezentuje škálu práce, ktorá nie je perspektívnou z pohľadu očakávaného „nástupu nových technológií“, ktoré sa majú dopytovať po vysoko kvalifikovaných, ako je to v prípade Industrie 4.0. Ani dopyt po práci nenasvedčuje skorý „nástup nových technológií“.

Ak Slovensko patrí medzi krajiny, ktoré zápasia s vysokou mierou dlhodobej nezamestnanosti, prispieva to nielen k nepriaznivému vývoju verejných financií, ale môže to odzrkadľovať i nedostatočné využitie výrobných kapacít v ekonomike. Vysoká miera nezamestnanosti nie je spojená iba s nedostatkom dopytu po pracovnej sile, ale je tiež výsledkom nesúladu medzi nimi (Workie Tiruneh a kol., 2013). Nesúlad medzi ponukou pracovnej sily a dopytom po nej pramení buď z nedostatku informácií, alebo ide o nesúlad kvalifikačného charakteru a zručností na regionálnej úrovni (Workie Tiruneh – Štefánik a kol., 2014).

Skúsenosti s migráciou na Slovensku pred nástupom veľkých imigračných vln do Európy boli založené na relatívne malom počte síce heterogénnej skupiny ľudí, ktorá však z pohľadu trhu práce, nárokov na sociálny systém a kultúrneho zázemia prichádzajúcich riziká nepredstavovala. Migranti udávali ako dôvod príchodu na Slovensko zlepšenie svojej životnej úrovne a remitenciami i životných podmienok svojich rodín, ktoré v domácej krajine zanechali. Dôvodom odchodu z domácej krajiny boli nepriaznivé ekonomické podmienky⁷ (Filadelfiová – Gyárfášová – Sekulová – Hlinčíková, 2011). Pri porovnaní s potenciálom, ktorí predstavujú súčasní imigranti (utečenci) „prúdiaci“ do Európy, sa nemožno vyhnúť úvahám, že budúce skúsenosti v oblasti integrácie migrantov budú mať absolútne odlišný charakter. Navyše, ako uvádzajú autorky, mnohé krajiny v západnej Európe, ktoré sú dnes považované za tradičné krajiny imigrácie, často precenili svoje predpoklady o ekonomických migrantoch a nevenovali dostatočnú pozornosť ich integrácii. Dodávame, že skúsenosti tradičných krajín imigrácie sú založené na dlhodobšej empirii koexistencie s prudko rastúcou skupinou usadených migrantov pochádzajúcich z islamských krajín s právom šaría, ktorí islam praktizujú i vo svojich nových domovoch. Nie vždy bez agresie. Táto skúsenosť na Slovensku nie je.

Postoj Slovenska a krajín V4 vo vzťahu ku kvótam a diferencovaný prístup k utečencom podľa ich náboženskej konfesie považuje Brusel z aspektu práva na rovnaké zaobchádzanie za diskriminačný. Presadzovanie multikulturalizmu teda prináša prvé vážnejšie politické konflikty v rámci EÚ, najmä medzi tradičnými a novými krajinami. Nové členské krajiny, Slovensko, sa nechcú podieľať na islamizácii Európy, ktorá môže radikálne zmeniť základy európskeho civilizačného modelu a likvidovať jeho hodnoty i fyzicky. Potenciálna zmena demografickej štruktúry európskeho obyvateľstva by s veľkou pravdepodobnosťou vyvolala postupné zmeny vo všetkých terajších tradičných sférach ekonomických činností i v celkovej spotrebe domácností a jej štruktúre. Dlhodobo budované základy rodovej rovnosti sú z hľadiska islamu neprípustné, netolerovali by sa ani na trhu práce.

Zdá sa, že v kruhoch politických elít západnej Európy prevláda hlboká naivita v predstavách o riadenej integrácii obrovskej masy imigrantov, ktorí väčšinou prijímú, resp. budú

---

⁷ Prichádzali mladí ľudia i staršie vekové ročníky s prevažujúcim vyšším stupňom vzdelania a nadštandardný bol podiel vysokoškolsky vzdelaných. Nie všetci na pracovnom trhu uplatnili svoju kvalifikáciu. Pre väčšinu migrantov nebolo Slovensko iba tranzitnou krajinou, integrovali sa do spoločnosti väčšinou deklarováním potreby osvojiť si slovenský jazyk, mnohí sa ho učili sami. V anketách väčšinou vyjadrovali spokojnosť s prácou (v niektorých prípadoch nespokojnosť so zárobkom, či s nemožnosťou uplatniť svoju kvalifikáciu), prejavili záujem zostať pracovať na Slovensku.

tolerovať kultúrne základy európskeho civilizačného modelu, stojacom na pilieroch kresťanstva a judaizmu. Možno predpokladať, že racionálne zvažovanie pre a proti integrácii rozsiahlych vln súčasných imigrantov do Európy na strane nových členských krajín EÚ vychádza z pôvodnej sunáležitosti Slovanov,⁸ ktorí prijali západoeurópsky civilizačný model, ale sami sa na jeho tvorbe nepodieľali. Majúc vlastné kultúrne zázemie, o ktoré v priebehu histórie takmer prišli, dávajú na vedomie, že im nie je región Európy ľahostajný, naopak chcú v ňom i naďalej žiť a rozvíjať ho.

4.3. Oblasti, do ktorých by malo smerovať skúmanie príjmovej polarizácie a nerovnosti na Slovensku

Po exkurze do problematiky východísk skúmania súvislostí príjmovej polarizácie na Slovensku možno odporučiť, aby bádanie smerovalo primárne do nasledujúcich oblastí, resp. aby bolo zacielené na:

1. Skúmanie príjmovej polarizácie a nerovností, realizované na analýzach trendov mzdovej polarizácie za obdobie rokov 2005 až 2014 v odvetviach hospodárskej činnosti na národohospodárskej úrovni, polarizácie a nerovnosti v hrubých mzdách na úrovni krajov a okresov (vychádzajúc z aktuálnej vytvorenej údajovej základne o administratívnych individuálnych dátach na mesačnej báze, týkajúcej sa miezd na úrovni okresov, krajov a SR zo Sociálnej poisťovne SR). Pozornosť smerovať tiež na problém minimálnej mzdy, nízkych miezd a produktivity práce tak z pohľadu odvetvového, ako aj regionálneho.
2. Nezamestnanosť, ako kľúčový endogénny determinant vývoja príjmovej polarizácie a nerovností na Slovensku, skúmať vo vzťahu k vývoju miezd na odvetvovej a regionálnej úrovni i pri zohľadnení dosiahnutého stupňa vzdelania (obdobie najmenej 1999 – 2014). Dôraz klásť na nezamestnanosť dlhodobú s ambíciou poskytnúť tiež istý obraz o jej vplyve na pracovnú spôsobilosť z pohľadu zdravia a úmrtnosti slovenskej populácie. Veľmi dôležité je skúmať vzťah miezd a nezamestnanosti do 7 mesiacov, miezd a dlhobojnej nezamestnanosti nad 12, 24 a nad 48 mesiacov na regionálnej úrovni. Zisťovať či s rastom nezamestnanosti, najmä dlhobojnej, mzdy rastú, akého typu regiónov sa to týka, resp. či s rastom nezamestnanosti nedochádza k poklesu mzdovej hladiny v regióne. Vychádzať z relevantných údajov Sociálnej poisťovne SR, Štatistického úradu SR a Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny najmä na úrovni okresov.
3. Obraz príjmovej stratifikácie a perspektívy polarizácie príjmov v slovenskej spoločnosti je do budúcnosti významne poznačený nastúpeným trendom starnutia populácie, od roku 2016 zrýchleným, preto na regionálnej úrovni (kraje a okresy) je potrebné skúmať vplyvy starnutia na formovanie príjmov obyvateľstva (vychádzať z demografických prognóz

---

⁸ Vzťah Slovenska, Slovákov k Slovanstvu možno nájsť v publikácii autorov Habaj, M. – Hrnko, A. – Mrva, I. – Lukačka, J. – Petranský, I. A. – Segeš, V. (2015): Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť. Vydavateľstvo PERFEKT, 552 s. ISBN 978-80-8046-730-2.

na regionálnom základe, z údajovej základne o administratívnych individuálnych príjmoch na mesačnej báze za jednotlivé sociálne skupiny, predovšetkým zamestnanci a starobní dôchodcovia zo Sociálnej poisťovne SR). Cieľom je mapovať ako rastú koeficienty demografickej závislosti v jednotlivých regiónoch (najmä na okresnej úrovni) a vývoj pomeru miezd zamestnancov a ostatných druhov pracovných príjmov k starobným dôchodkom. Súčasne je možné vytvárať regionálny profil fondovej náročnosti, predikovať možnosti sociálneho pnutia a nástup problémov medzigeneračnej solidarity.

4. Objasnenie vzťahu príjmovej polarizácie, nerovnosti a štrukturálnych problémov ekonomického potenciálu na regionálnej úrovni sa javí kľúčovým, preto je nevyhnutné analyzovať charakter štrukturálnych zmien až na úrovni odvetví v regiónoch cez vývoj miezd, zamestnanosti, nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti. Odhalia sa tým tiež zásadné bariéry generovania želateľných prírastkov ekonomického potenciálu v jednotlivých regiónoch Slovenska.
5. Rozšírenie poznania v oblasti príjmových nerovností a polarizácie predpokladá permanentné skúmanie priestorového profilu príjmovej chudoby na Slovensku. Pri tom je vhodnejšie vychádzať z údajov Sociálnej poisťovne SR než z údajov EU SILC z Eurostatu, ktoré sú istým výberovým zisťovaním robustnosťou malej vzorky domácností a umožňuje medzinárodné komparovanie v rámci EÚ. Pre potreby analyzovania chudoby pri použití jej hranice: na národnej a krajskej úrovni založenej na krivkách incidencie chudoby, na okresnej úrovni je stanovenie hranice chudoby arbitrérne, je adekvátne používať veľmi robustné údaje Sociálnej poisťovne SR. Pozornosť je potrebné orientovať predovšetkým na zisťovanie vývoja príjmovej chudoby pracujúcich jednotlivcov a starobných dôchodcov (podľa aktuálnych údajov spracovaných zo Sociálnej poisťovne SR).
6. Pri skúmaní rizík rastu príjmových nerovností je potrebné identifikovať tiež tie, ktoré môžu vyplývať zo súčasného nastavenia penzijného systému na Slovensku. Skúmaná by mala byť súvislosť starnutia slovenskej populácie a potrieb solidarity v penzijnom systéme. Nevyhnutnosťou pri tom sa javí spoznanie súčasných reálií, ako aj histórie vývoja dôchodkového systému z pohľadu sociálnych rizík. Je potrebné permanentné analyzovanie vývoja starobných, predčasných starobných a invalidných dôchodkov a ich diferencií. Nemožno sa v tejto súvislosti vyhnúť identifikácii potenciálnych faktorov zmien penzijného systému (vek odchodu do dôchodku podľa rodu, rozdiely v dôchodkoch medzi mužmi a ženami, vplyv nezamestnanosti na výšku dôchodkov a príspevky k dôchodkom, hradené z prostriedkov mimo dôchodkového fondu). Zohľadnením uvedených prístupov sa vytvorí národohospodársky obraz problematiky, ktorý pri priemete do regionálnej úrovne (okresy) napomôže spolu s koeficientmi demografickej závislosti a vývoja pomeru miezd a starobných dôchodkov identifikovať nielen hĺbku problematiky fungovania penzijného systému, ale prispieť k odhadnutiu perspektívy vývoja polarizácie a nerovnosti v príjmoch.

7. Vzhľadom na vysokú mieru otvorenosti slovenskej malej ekonomiky je možné očakávať, že vplyv vonkajších faktorov, ktoré predstavujú potenciálne ohrozenia prehlbovania príjmovej polarizácie a rast nerovnosti v príjmoch, je významne veľký. Je potrebné skúmať a bližšie charakterizovať tektonické zlomy vo svete a reakcie globálnej spoločnosti, najmä tie, ktoré sa týkajú impaktu technológií a v európskom priestore sú vo väzbe na strategický koncept Industrie 4.0, systém big data a rozvoj internetu vecí. V tejto súvislosti je nevyhnutné skúmať i rozporuplné aspekty bezpečnosti tzv. kontrolovanej spoločnosti. Neodmysliteľnou súčasťou skúmania predmetnej problematiky je potreba vnímania užšieho vzťahu geopolitiky a ekonomiky. Viac ako kedykoľvek predtým, v 20. storočí, je potrebné brať do úvahy príčiny a potenciálne dôsledky „sťahovania národov“, v súčasnosti označované ako imigračné vlny smerujúce do Európy. Nejde len o možný multiplikačný efekt kumulácie ekonomických a sociálnych problémov s vyústením do rastu nerovnosti a špecifického riešenia problémov na regionálnych trhoch práce, ale tiež o formujúci sa potenciál radikálnych zmien v polarizácii európskej spoločnosti s dosahom na „zvrhnutie“ tradičných sociálnych hodnôt a humánnosti v spoločnosti. Preto by reakciou na aktuálne dôsledky ekonomických a geopolitických procesov v globálnom svete malo byť v empirických prácach v predmetnej problematike vyzvanie k nevyhnutnej zásadnej zmene pohľadu na realitu, v ktorej žijeme. Z dôvodu reálneho pohľadu na potenciálne zmeny uvedené vyššie, najmä vo väzbe na otázky externého vplyvu prehlbovania polarizácie a rastu nerovností na Slovensku, je potrebné kriticky posúdiť časový sled exogénnych vplyvov od obdobia pred rokom 1989, cez etapy transformácie a reštrukturalizácie hospodárstva Slovenska po roku 1989 a cez zmeny v dôsledku vstupu SR do medzinárodných inštitúcií. Zároveň je potrebné venovať zvýšenú pozornosť vplyvu zahraničného kapitálu pri reštrukturalizácii slovenskej ekonomiky a aspektom globálnej konkurencie, ktoré sa odrážajú v podmienkach Slovenska, konkrétne na regionálnej úrovni. Niektoré aspekty nerovnosti a polarizácie môžu byť objasnené prostredníctvom charakteristík nepriamych vplyvov externých faktorov, ktoré sú postrehnuteľné vo forme preferovania a mediálnej dominance neoliberalnej ideológie. Napriek tomu, že ide o citlivú oblasť, ktorú chce v súčasnosti kriticky pertraktovať máloktorá vedecká disciplína, je v záujme otvorenej diskusie a reálneho pohľadu na možnosti riešenia rastu napätosti sociálnych štruktúr v európskom priestore, urobiť odvážnejšie kroky v objektivizácii dôsledkov súčasného stavu v ekonomike a spoločnosti. Aj keď globálna spoločnosť nemá dostatočné „páky“ na zvrátenie rozbehnutých klimatických zmien, tieto sú najkomplexnejšie pôsobiacim externým vplyvom prehlbovania nerovností a polarizácie, pôsobiacim napriek zrýchľovaniu zmien prírodného prostredia negatívne takmer vo všetkých regiónoch sveta. Úzko súvisí s využívaním neobnoviteľných zdrojov, preto je v krajinách silne závislých na ich dovoze a distribúcii nevyhnutné sledovať celkový ekonomický i geopolitický rámec ich „prerozdeľovania“ na jednej strane a identifikovať ich tiež ako problematiku štruktúry spotreby na strane druhej.

Predpokladáme, že súbor predložených poznatkov bude čitateľ štruktúrovať podľa jeho príslušnosti k vednej disciplíne a odboru, čím môže mať vyhodnotenie a prínos v oblasti východísk diferencovanú podobu. Umožní sa tak rozšíriť poznanie v oblasti skúmania nielen príjmovej polarizácie, ale i polarizácie v širších súvislostiach. Zároveň predpokladáme, že to vyvolá rôzne reakcie odbornej i laickej verejnosti, s ktorými sa bude chcieť podeliť. Privítame to ako pomoc pre zlepšenie prístupov v ďalších etapách nášho výskumu, najmä pri príprave modelovania perspektívy polarizácie slovenskej spoločnosti do roku 2030.

LITERATÚRA

- BRZEZINSKI, M. (2013): Income polarization and economic growth. Working Paper, No. 147, 38 p. Warsaw: National Bank of Poland. ISSN 2084-624X.
- CRESPO CUARESMA, J. – ROSER, M. (2012): Borders redrawn: Measuring the statistical creation of international trade. *The World Economy*, 35(7), pp. 946 – 952.
- CUPÁK, A. – STRACHOTOVÁ, A. (2015): Výsledky druhej vlny HFCS. Príležitostná štúdia 2/2015. Bratislava: Národná banka Slovenska, 70 s. ISSN 1337-5830.
- DUCLOS, J. Y. et al. (2004): Polarization: Concepts, Measurement, Estimation. *Econometrica*. Dostupné na: <<http://www.nyu.edu/econ/user/debraj/Papers/4369DuclosEstebanRay.pdf>>.
- ESTEBAN, J. – RAY, D. (1991): On the Measurement of Polarization. [Working Paper, No. 18.] Boston University, Institute for Economic Development.
- ESTEBAN, J. – RAY, D. (1994): On the Measurement of Polarization. *Econometrica*, 62(4), pp. 819 – 851.
- ESTEBAN, J. – RAY, D. (1999): Conflict and Distribution. *Journal of Economic Theory*, 87(2), pp. 379 – 415.
- ESTEBAN, J. – SCHNEIDER, G. (2008): Polarization and Conflict: Theoretical and Empirical Issues. *Journal of Peace Research*, Vol. 45, No. 2, pp. 131 – 141.
- FILADELFOVÁ, J. – GYARFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M. – HNILČÍKOVÁ, M. (2011): Migranti na slovenskom trhu práce: Problémy a perspektívy. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. Edícia pracovné zošity, 136 s. ISBN 978-80-89345-34-2.
- FOURNIER, J. M. – KOSKE, I. (2012): The Determinants of Earnings Inequality. Evidence from quantile regression. *OECD Journals: Economic Studies*, Vol. 2012/1, 32 p. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1787/eco_studies-2012-5k8zs3twbrd8>.
- HARRISON, A. et al. (2011): Recent Perspectives on Trade and Inequality. *Annual Review of Economics*, Vol. 3. pp. 261 – 289. [Online.] Dostupné na: <economics.annualreviews.org>.
- HOLZNER, M. (2012): The Determinants of Income Polarization on the Households and Country Level across the EU. The Vienna Institute for International Economic Studies. Working Papers, No. 93, 31 p.
- Inštitút finančnej politiky (2006): Konvergencia ekonomiky SR k vyspelým ekonomikám. Stav, riziká, scenáre. Ministerstvo financií SR. Ekonomická analýza, 12. august 2006, 42 s.
- International Labor Organization (ILO) (2008): World of Work Report 2008. Income Inequalities in the Age of Financial Globalization, 181 p. ISBN 978-92-9-014868-5.
- Kancelária NR SR pre rozpočtovú zodpovednosť (2015): Správa o dlhodobej udržateľnosti verejných financií. Apríl 2015. 57 s. Dostupné na: <http://www.rozpoctovarada.sk/images//INFO_demo_c_20150724.pdf>.
- KASANICKÝ, M. (2009): Slovenská spoločnosť po roku 1989 a jej triedy. Dostupné na: <http://www.kasanicky.sk/aufsaetze/slovenska_spolocnost.html>.
- KOŠTA, J. a kol. (2014): Aktuálne problémy (ne)zamestnanosti nízkokvalifikovaných pracovných síl. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 128 s. ISBN 978-80- 89608-16-4.

- KOVÁČOVÁ, E. (1985): Zamestnanosť v československom národnom hospodárstve. 1. vyd. Bratislava: Práca, 227 s.
- LALINSKÝ, T. (2012): Hlavné črty ekonomickej konvergenzie Slovenska a iných európskych krajín v období dlhovej krízy. Analýza konvergenzie. Národná banka Slovenska: Biatic, ročník 20, 7/12. s. 1 – 7.
- LAUKO, V. – GURŇÁK, D. – KRIŽAN, F. (2009): Časovo-priestorové aspekty nezamestnanosti na Slovensku v procese ekonomickej transformácie a krízy. In: KLÍMOVÁ, V. (ed.): XII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Vyd. 1, Brno: Masarykova univerzita, s. 58 – 65. ISBN 978-80-210-4883-6.
- MLÁDEK, J. (1995): Procesy transformácie priemyslu Slovenska. In BEZÁK, A. (ed.): Geographia Slovaca 10. Vyd. 1, Bratislava: Geografický ústav SAV, s. 163 – 171. ISSN 1210-3519.
- MOCAN, H. N. (1999): Structural Unemployment, Cyclical Unemployment, and Income Inequality. *Review of Economics and Statistics*. 02/1999; 81(1):122 – 134.
- MORVAY, K. a kol. (2005): Transformácia ekonomiky: Skúsenosti Slovenska. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, 331 s. ISBN 80-7144-143-0.
- MORVAY, K. a kol. (2015): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2014 a výhľad do roku 2016. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 136 s. [Online verzia.] ISBN 978-80-7144-242-4.
- NBS (2015): Správa o ekonomike SR. Bratislava: Národná banka Slovenska, december 2015, 23 s. ISSN 1339-9608 (elektronická verzia).
- OKÁLI, I. a kol. (2004): Hospodárska politika Európskej únie a Slovenska v EÚ. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, 354 s. ISBN 80-7144-140-6.
- OKÁLI, I. a kol. (2015): Štruktúrne zmeny, produktivita práce a priebeh reálnej konvergenzie. Working Papers, č. 74, s. 1 – 29. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISSN 1337-5598.
- OSN (UN) (2013): Inequality Matters. New York: Department of Economic and Social Affairs, 133 s. ISBN 978-92-1-130322-3.
- OUTRATA, R. a kol. (2006): Globalizácia a slovenská ekonomika. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 378 s. ISBN 80-7144-150-3.
- PÁLENÍK, V. a kol. (2012): Strieborná ekonomika v slovenskom, európskom a svetovom kontexte. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 300 s. ISBN 978-80-7144-205-9.
- PÁLENÍK, V. a kol. (2014): Strieborná ekonomika – potenciál na Slovensku. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 359 s. ISBN 978-80-7144-234-9.
- PÁLENÍK, V. a kol. (2015): Potential of the silver economy: in an ageing Europe dealing with an ongoing debt crisis and problems in the labour market. 1. vyd. Bački Petrovac: Srbsko razvojno udruženje, 135 s. ISBN 978-86-80394-00-8.
- PAUHOFVÁ, I. (2015): Poljarizacija dochodov v Slovákii - posledstviya upravljenija ekonomikoj i obščestvom posle 1989 goda. In: Upravljenije ekonomikoj: metody, modeli, tehnologii. Ufimskij gosudarstvennyj aviacionnyj tehničeskij universitet. Tom 1, Tom 2, s. 97 – 101. ISBN 978-5-4221-0770-4.
- PAUHOFVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2013): Súvislosti realizácie koncepcie striebornej ekonomiky v krajinách Európskej únie. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, roč. 61, č. 8, s. 861 – 876. ISSN 0013-3035.
- PAUHOFVÁ, I. – ŽELINSKÝ, T. (2015): Regionálne aspekty príjmovej polarizácie v Slovenskej republike. *Politická ekonomie: teorie, modelování, aplikace*, 63, č. 6, s. 778 – 796.

ROSER, M. – CRESPO CUARESMA, J. (2014): Why is income inequality increasing in the Developed World? *The Review of Income and Wealth*. [Published online 14 November 2014.] Dostupné na: <http://www.iiasa.ac.at/publication/more_XJ-14-386.php>.

SCHMÖGNEROVÁ, B. (2010): Transformácia Slovenska po roku 1989. *Nové Slovo*. [Publikované 18. 6. 2010.] Dostupné na: <http://www.noveslovo.sk/c/9928/Transformacia_Slovenska_po_roku_1989>.

SIVÁK, R. – OCHOTNICKÝ, P. – ČAMBALOVÁ, A. (2011): Fiškálna udržateľnosť finančných systémov. *Vysoká škola ekonomická v Praze: Politická ekonomie*, č. 6, s. 723 – 742.

STANĚK, P. (2010): Globálna kríza – hrozba alebo výzva? Bratislava: Sprint dva, 219 s. ISBN 978-80-89393-24-4.

STEHLÍKOVÁ, B. – PAUHOFOVÁ, I. (2015): Identifikácia problému nezamestnanosti v regiónoch SR. In: PAUHOFOVÁ, I. (ed.): *Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Adaptačné procesy – budúcnosť Európy a Slovenska. Zborník statí*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, s. 188 – 200. ISBN 978-80-7144-248-6.

STIGLITZ, J. E. (2012): *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers our Future*. Columbia University, 560 p. ISBN 978-0-393-34506-3.

SZÉKELY, V. (2001): Časovo-priestorová diferenciacia nezamestnanosti a jej tokov na Slovensku v rokoch 1997-1999. *Geografický časopis*, roč. 53, č. 2, s. 147 – 170.

ŠIKULA, M. a kol. (2003): *Ekonomické a sociálne súvislosti integrácie Slovenska do Európskej únie*. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, 382 s. ISBN 80-7144-135-X.

ŠIKULOVÁ, I. (2006): *Konvergencia v procese európskej menovej integrácie*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 153 s. ISBN 80-7144-155-4.

ŠIKULOVÁ, I. a kol. (2014): *Slovenská ekonomika: desať rokov členstva v Európskej únii. Vybrané témy a problémy*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 248 s. [Online verzia.] ISBN 978-80-7144-229-5.

ŠPROCHA, B. a kol. (2013): *Demografický vývoj a migrácia v kontexte starnutia na Slovensku a vo vybraných krajinách (s ohľadom na potreby striebornej ekonomiky)*. Working Papers, č. 47, 56 s. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISSN 1337-5598.

ŠVIHLÍKOVÁ, I. (2015): *Jak sme se stali kolonií*. Praha: Rybka Publishers, 228 s. ISBN 978-80-87950-17-3.

WANG, Y. – TSUI, K. (2000): Polarization orderings and new classes of polarization indices. *Journal of Public Economic Theory*, No. 2, pp. 349 – 363.

WOLFSON, M. C. (1994): When Inequalities diverge. *American Economic Review*, No. 84, Papers and Proceedings, pp. 353 – 358.

WOLFSON, M. C. (1997): Divergent Inequalities: Theory and Empirical Results. *Review of Income and Wealth*, No. 43. pp. 401 – 421.

WORKIE TIRUNEH, M. (2015): Reálna ekonomická konvergencia v čase a priestore. In: PAUHOFOVÁ, I. (ed.): *Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Adaptačné procesy – budúcnosť Európy a Slovenska. Zborník statí*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, s. 51 – 56. ISBN 978-80-7144-248-6.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol. (2012): *Predvídanie potrieb trhu práce v SR: teoretické východiská a empirické výsledky*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV vo vydavateľstve Ekonóm, 181 s. ISBN 978-80-7144-204-2.

WORKIE TIRUNEH, M. – ŠTEFÁNIK, M. a kol. (2014): Trh práce na Slovensku: analýzy a prognózy. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 228 s. ISBN 978-80-7144-233-2.

World Economic Forum (2014): Global Risks 2014. Ninth Edition. Insight Report. Geneva. 60 s. ISBN-13: 92-95044-60-6; ISBN-10: 978-92-95044-60-9MF.

World Economic Forum (2015): Global Risks 2015. 10th Edition. Insight Report. Geneva. 69 s. REF: 090115. Dostupné na: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_2015_Report15.pdf>.

World Economic Forum (2016): World Economic Forum Annual Meeting 2016: Mastering the Fourth Industrial Revolution. Dostupné na: <<http://www.weforum.org/agenda/2016/01/a-recap-of-davos-2016>>.

ŽELINSKÝ, T. (2014): Chudoba a deprivácia na Slovensku. Metodologické aspekty a empiria. Košice: Vydavateľstvo Equilibria, 229 s. ISBN 978-808143-133-3.